

„A TÁRSADALOM KEZD ELFORDULNI A JOGÁLLAMI FORRADALOM ESZMÉNYEITŐL”

MAJTÉNYI LÁSZLÓ TÁVOZÓ ADATVÉDELMI BIZTOSSAL
TÓTH GÁBOR ATTILA BESZÉLGET

Már az első ombudsman-választás előtt az „ombudsmanológia” szakértőjeként ismerte meg a közvélemény. Miért érdekelte ez a téma?

E lőször 1988-ban jutottam ki nyugati tanulmányútra, ahol három hónapig foglalkozhattam a tengeri fuvarjoggal az Oslóban működő Skandináv Tengerjogi Intézetben. Abban az időben tengerészeket tanítottam, sőt írtam egy tengeri fuvarjog könyvet. Ez a jogterület szerintem bonyolultabb, mint az alkotmányjog, mert polgári jogi, nemzetközi magánjogi és jogösszehasonlító ismereteket is kíván. Kint egyre inkább úgy éreztem, hogy bár biztosan rendkívül fontos a hajóbérleti szerződések részleteit tanulmányozni, számomra megszűnt ennek a jogterületnek az intellektuális érdekessége. Ugyanakkor már hallottam az ombudsman skandináv eredetű intézményéről, amely Norvégiában sikeresen működött, így hát megkértem egy könyvtárost, hogy adjon ebben a témában is olvasnivalót. Egy idő után már nem is olvastam a tengeri jogról, csak az ombudsmanról. Abban bíztam, hogy Lengyelország mintájára, ahol a széteső szocialista világban az ombudsman az állampolgári jogvédelem sikeres védelmezőjévé vált, Magyarországon is napirendre kerül ennek az intézménynek a felállítása. Nem gondoltam, hogy ilyen gyorsan megy végbe az alkotmányos átalakulás, de egészen biztos voltam abban, hogy az oslói könyvtárban szerzett ismereteimnek még hasznát látom, és talán másoknak is hasznára lehetek ezzel.

Ebben az időben már az információs jogokkal is foglalkozott?

F őleg Sólyom László néhány cikke keltette fel az érdeklődésemet az adatvédelem és az információs szabadság iránt, majd az 1980-as évek végén már én is publikáltam az információs jogokról. Tehát nagyjából egy időben kezdtem foglalkozni az ombudsman jogintézményével és az információs szabadságjogokkal. A rendszerváltás idején nagy hangsúlyt kapott, hogy az államnak biztosítania kell egyfelől a sze-

mélyes adatok védelmét, másfelől a közérdekű adatok nyilvánosságát. Az első Alkotmánybíróság, ahol öt évig dolgoztam tudományos munkatársként, Sólyom László vezetésével kidolgozta az adatvédelem alkotmányos alapjait. Emlékezzünk vissza, hogy közvetlen hatásán túl milyen szimbolikus jelentősége volt annak, hogy a testület egy 1991-ben született határozatában alkotmányellenesnek minősítette az általános személyi szám használatát. Meggyőződésem, hogy Magyarországon az adatvédelem volt az egyik tengely, amelyen átfordult a világ.

Az 1990-es évek elején megjelent könyvében elsősorban a környezetvédelmi biztos intézményének létrehozását javasolta. Mivel magyarázza, hogy az Országgyűlés – az alkotmányban szereplő kisebbségi biztos mellett – az információs jogok védelmére hozott létre külön ombudsmant?

A bban a kötetben egyforma eréllyel érvelek három szakosított ombudsmani intézmény: az adatvédelemmel és az információs szabadsággal foglalkozó adatvédelmi biztos, a környezetvédelmi ombudsman és a kisebbségi ombudsman mellett. Megfogalmaztam egy tesztet is, amellyel megállapítható, mely jogok védelmére szükséges szakosított ombudsmant választani. A javasolt három jogvédő biztosból végül is kettő már megvalósult, ami nem rossz arány. A környezetvédelmi ombudsmannal azért foglalkoztam részletesebben, mert megfogott az a dogmatikai probléma, hogy ott valójában egy alanytalan jogról van szó. Végiggondolva az ombudsman hatásköreit, a környezetvédelmi biztos nagyon sajátos szerepet töltenek be, ha ezt az intézményt a magyar parlament létrehozta volna. Különleges a kisebbségi biztos tevékenysége is, mert ott sokkal nagyobb hangsúlyt kell kapnia a mediátori funkciónak, ami eltér más ombudsmani szerepfelfogásoktól. Egyébként az alkotmány szövegét, amely az általános hatáskörű ombudsmanról és a kisebbségi biztosról rendelkezik, más szakombudsmanok létrehozását pedig a törvényhozásra bízta, esetlegesnek tartom. Ebben nem sok tudatosság volt.

Az első ombudsmanokat 1995-ben választotta meg a parlament. Miért éppen az információs jogok országgyűlési biztosa lett? Közelebb állt ez a szívéhez, mint az általános hatáskörű ombudsman tisztsége?

Most már nagyon nehéz egészen pontos választ adni, de egy biztos: erre kértek fel. Lehet, hogy fölmerült a nevem az általános ombudsmani pozícióra is, nem tudok róla. A politikusokkal ilyen ügyekről nem beszéltem. Nagyon-nagyon elszigetelten élek ettől a világtól. Talán azzal magyarázható jelölésem, hogy az adatvédelmi biztos tisztségére szűkebb körből lehetett választani. Nem mondom, hogy annak idején visszautasítottam volna, ha az általános hatáskörű biztosi funkcióra kérnek fel, mert nagy megtiszteltetésnek tartottam volna azt is.

Tevékenysége nagyrészt arra irányult, hogy a beérkezett egyéni panaszok kapcsán vizsgálatot folytatott. Legtöbbször a hivatalból indított eljárások is konkrét esetek nyomán kezdődtek meg. Ez a szerep nem következik a törvényből, inkább tudatos választásról van szó. Visszatekintve a hat évre, jó döntésnek tartja ezt?

A törvény többféle hatáskört biztosított számomra. A leglényegesebbnek azt tartom, hogy egyéni ügyekben el kellett járnom, meg kellett vizsgálnom az egyéni panaszokat. Jogi oltalmat kellett adnom a társadalom azon tagjainak, akiknek sérültek az információs jogai. De sok esetben ez a védelem közvetve a társadalom egészét érintette. Több nagy jelentőségű ügyben, például a népszámlálás kapcsán vagy a titkosszolgálati ellenőrzéseknél csak egy-két ember fordult hozzám, de a vizsgálatom eredménye egy egész jogintézményre kihatott, és így talán befolyásolta a társadalom emberi jogi védelmét.

Az egyéni panaszok megválaszolása mellett arra törekedtem, hogy a magyar társadalomban meghonosítsuk az információs szabadságjogokat. E téren azonban alkotmányjogi értelemben nem voltam aktivista. Az adatvédelmi biztos nem kényszerítheti rá saját értékvilágát a társadalomra. Magyarországon az emberek fogékonyak az információs szabadságjogokra, de szerintem aktivista hozzáállással nem lehetett volna ezt az érzékenységet erősíteni, az adatvédelmi és információs szabadságkultúrát elmélyíteni. Másfelől itt az aktivizmus ellentétes lelkiismereti meggyőződéssel. Ha tízmillió magyar állampolgár közül senkit nem zavart egy jogsértés, amelyről én az újságból szereztem tudomást, akkor bosszankodtam az eset miatt, de nem léptem fel az ügyben. Ha viszont akár csak egy ember is akadt, aki jogsértőnek tartotta, akkor azonnal vizsgálatot indítottam. Ebből a felfogás-

ból következik, hogy működésem alatt alig fordult elő hivatalból indított vizsgálat. A statisztikáinkban szerepel, de nem sorolom ide az olyan átfogó ellenőrzéseket, mint amikor az utolsó hónapban leutaztunk Bács-Kiskun megyébe és megvizsgáltunk számos adatkezelő intézményt. Sohasem vetődött fel bennem úgy indítani hivatalból vizsgálatot, hogy valamilyen sugallatra rátörök például az adóhatóságra. A lengyel ombudsman tervszerűen él ezzel az eszközzel, én nem tettem.

Tehát nem fordult elő olyan eset, hogy a jogsértésről a sajtóból szerzett tudomást, és ennek nyomán indított eljárást?

Rendszerint megvártam, hogy beérkezzen egy indítvány. Úgy véltem, hivatalból akkor léphetek fel, ha a sérelmet szenvedettek cselekvési autonómiája korlátozott. Az első naptól kezdve így jártam el, és ez tudatos választás volt részemről. Ezért érthetetlennek számomra azok a – különösen az utolsó években megfogalmazott – vádak, amelyek túrhetetlenül aktivistának bélyegeztek, aki a kákán is csomót keres. Ennek éppen az ellenkezője volt igaz. Ma is úgy látom, hogy helyes stratégiát választottam.

Az aktivizmus más oldalról is vizsgálható. Az adatvédelmi törvény az információs jogok biztosának szélesebb hatásköröket biztosít, mint a másik két ombudsmannak az általános törvény. Mégis ön élt a legvisszafogottabban a hagyományos ombudsmani jogköröket meghaladó hatáskörével. Elsősorban a törvények kezdeményezésére, alkotmánybírói beadványokra, adatkezelési rendszerek egészét érintő, átfogó vizsgálatokra gondolok.

Számomra a hagyományos ombudsmani szerep rokonszenves, és ezt tartom hatékonyabbnak is. Nem nyüzsögtem, hanem követő, utólagos jogvédelmet alkalmaztam. Amikor hivatalból jártam el a megyei vizsgálatok során, alig-alig találtam jogsértést. Amikor viszont ugyanazoknál a szerveknél a panaszokat vizsgáltam, rettenetes dolgoknak akadtam nyomára. Ez a követő jogvédelem tehát csak látszólag defenzív, valójában eredményes, és ez felel meg az ombudsman eszméjének. Az jut eszembe, hogy Kodály ingerülten leintette azokat a zseniális zenészeket, akik a cimbalmot igazi modern hangszerré akarták fejleszteni. Valami olyasmit mondott: „Uraim, azonnal hagyják abba, mert pillanatokon belül feltalálják a zongorát.” Ha feladtam volna a hagyományos ombudsmani szerepet, akkor vagy az ügyészi funkciók, vagy a bírói funkciók felé kellett volna elmozdulnom. Mindkettőre találhatók nemzetközi minták.

Meggyőződésem, hogy Kelet-Közép-Európában a jogi kultúra alakításában jelentősége van annak, ha nem büntetéssel, megtorlással, személyi és vagyoni szankciókkal érvényesítjük a jogot, hanem a nyilvánosság előtt beszélünk, beszélünk, beszélünk, vitatkozunk és beláttatjuk a másik féllel, hogy amit eddig gondolt és tett, helytelen volt. A jog alkalmazásának és érvényesítésének ez a módja korábban alig volt ismert Magyarországon. Hozzáteszem, hogy ez a fajta jogvédő küzdelem sokkal nehezebb, mint a szankciók érvényesítése.

Én nem az ügyészi vagy bírói funkciók átvételét hiányoltam, hanem azt vettem fel, hogy bizonyos hatásköreit nem gyakorolta.

Nem az én feladatom törvénytervezeteket megfogalmazni, mert erre való az Igazságügyi Minisztérium. Törvénymódosításra, új törvény elfogadására többször is tettem javaslatot, de mindig ügyeltem arra, hogy ne én fogalmazzam meg a normaszöveget. Terveim között szerepelt, hogy munkatársaimmal átvilágítjuk az egész statisztikai tevékenységet, továbbá megvizsgáljuk a titkos információszerezés rendszerét. Ma már közel egy tucat szervezet jogosult titkos információgyűjtésre, ezért átfogó ellenőrzésre volna szükség. Csakhogy ezeket a terveimet a Pénzügyminisztérium szűkmarkúsága miatt nem tudtam megvalósítani. A szűkös források miatt választásra kényszerültem. Dönthettem volna úgy, hogy öt-hat munkatársam fél évig a KSH-t vizsgálja, másik öt kolléga pedig fél évig a nemzetbiztonsági szolgálatokat és a titkos információgyűjtésre jogosított egyéb szerveket, és ez idő alatt nem foglalkozunk a panaszügyekkel. Szerepfelfogás kérdése, hogy Mari néni panaszának vizsgálatát elhalasztom-e azért, hogy hivatalból ellenőrizzem a Pénzügyőrség adatkezelését. Én Mari nénit választottam. Ha a kormány vagy a parlament biztosította volna a forrásokat, akkor átvilágítottam volna a nagy adatkezelési rendszereket, és most persze aktivistábbnak tűnnék. Kicsit sajnálom, hogy ez elmaradt, de döntésemet helyesnek tartom utólag is.

Külföldi minták azt mutatják, hogy az adatvédelmi biztos intézménye nem feltétlenül azonos az adatvédelmi ombudsmanéval. Az előbbinél a panaszok megválaszolásának nincs nagy jelentősége, sokkal fontosabbak az átfogó, a rendszer egészét érintő vizsgálatok, a hivatalból indított ellenőrzések, a törvényhozási kezdeményezések. E felfogás szerint az adatvédelmi biztos – ellentétben az ombudsmannal – nem a jogsérelem után lép fel, hanem alapvetően annak megelőzésére törekszik. Mi a véleménye erről a különbségtételről?

A szakirodalomban, nemzetközi jogi szabályokban gyakran adatvédelmi hatóságot említenek, amely vagy független a kormánytól, és ekkor akár ombudsmannak is hívják, vagy része a közigazgatásnak, és hatósági döntési jogkörökkel rendelkezik. Az én olvasatomban a magyar törvény – szerintem helyesen – megmaradt a klasszikus modellnél, az Országgyűlésnek alárendelt, rendkívül szűk döntési hatáskörrel rendelkező ombudsman modelljénél. Számos országban ettől eltérő megoldást alkalmaznak: nagy hatalmú közigazgatási hatóságok ágálnak az adatvédelem ügyében. A külföldi tendenciák azt mutatják, hogy az intézmény jelentős átalakuláson megy keresztül: legitimációját tekintve egyre jobban elkülönül a közigazgatástól és a parlament ellenőrzése alá kerül, ugyanakkor működésében mind több közigazgatási, hatósági elem jelenik meg. Néhány hónappal ezelőtt a görög adatvédelmi bizottság, amely korábban közigazgatási jellegű intézmény volt, parlamenti alárendeltségbe került, a bajor adatvédelmi biztost ugyancsak a parlament alá rendelték. Úgy tudom, Németországban ma már mindenütt parlamenti szervként működnek az adatvédelmi hatóságok. Ugyanakkor Lengyelországban legitimációját tekintve klasszikus ombudsman szervezet működik, amely erős közigazgatási hatáskörök sorát kapja.

Bizonyos szempontból persze jó, ha az ombudsman eszközöket, hatalmat kap a jogok érvényesítéséhez, az én szívemhez mégis az az ombudsman-típus áll közelebb, amelyet az adatvédelmi törvény létrehozott. Hozzáteszem, hogy a magyar törvénynek is van olyan olvasata, amely szerint az adatvédelmi biztos közigazgatási szerepet is ellát. Az egyik rendelkezés kimondja, hogy az adatkezelőnek az adatvédelmi biztos felszólítására haladéktalanul meg kell tennie a szükséges lépéseket a jogellenes adatkezelés megszüntetése érdekében, és erről harminc napon belül tájékoztatnia kell a biztost. Ezt a szabályt értelmezhetnénk úgy is, hogy az ombudsman közigazgatási hatalmi funkciót tölt be, és mint egy kényúr, osztogatja a parancsokat, az adatkezelőknek pedig vigyázzba kell vágniuk magukat. Az én felfogásom szerint viszont az adatkezelő önként követi az adatvédelmi biztos ajánlását, és ha ezt nem teszi meg, akkor az adatvédelmi biztos a felettes szervhez, illetve a nyilvánosságához fordul. Jól látható, hogy ezen a téren megingt inkább passzivista voltam.

Az itthoni közmegegyezés szerint az ombudsman hivatalának a parlament alárendeltségében kell működnie. Említettem, hogy több országban is ilyen irányba mozdult el a jogalkotás. Ugyanakkor Nyugat-Európában mind a mai napig igazi jogvédő intézmények működnek kormányzati szervként. A holland megoldást említem példaként: ott az igazság-

ügyi miniszter nevezi ki a hatóság vezetőjét és főtisztviselőit, akik bírói státuszt kapnak, és ugyanolyan erős függetlenséget élveznek, mint a magyar ombudsman. Annak ellenére, hogy az egész szervezet a kormányhivatal része, senkinek nem jut eszébe, hogy rátelefonáljon az adatvédelmi hatóságra. Sőt, a hivatal gyakran nagyon éles vitákba keveredik a kormánnyal. Mutasson nekem valaki egy olyan kelet-európai országot, ahol bízni lehet abban, hogy egy kormányzati szerv képes ombudsmanként működni. Közép- és kelet-európai jogalkotók Horvátországtól Grúziáig jó néhány esetben kértek tőlem tanácsot, hogy miképpen alakítsák ki adatvédelmi jogrendjüket. Én mindig nagy nyomatékkal javasoltam, hogy eszükbe ne jusson kormányzati alárendeltségbe helyezni adatvédelmi szervezetüket, mert annak függetlensége a kelet-közép-európai jogi kultúrában teljesen elképzelhetetlen.

Mint jogvédő alkotmányjogász, a hat év alatt hogyan boldogult a számítástechnika világában? Szüksége volt-e arra, hogy bővítsse ismereteit az információs technológiákról, az internetes adatáramlásról?

Először is készséggel elismerem, hogy nem sokat könyítok a számítástechnikához. A hivatalomban viszont dolgoztak olyan munkatársak, akik kiváló ismerői. Másfelől pedig, ha a számítástechnikához nem is értek, az azzal kapcsolatos jogi problémákhoz hozzá tudok szólni, jogi elméletéről elég sokat olvastam. Számos példát említhetek: annak ellenére, hogy nem tudom pontosan, mi történik e-mailezés során a gépen, állást tudtam foglalni a kéretlen üzleti célú emailekkel kapcsolatban, és meg tudtam ítélni, milyen esetben tekintendők az e-mail címek személyes adatnak. Nem állítom, hogy nincs előnye, ha az adatvédelmi biztos ért a számítástechnikához is, de az echelon jogi megítéléséhez sem kell feltétlenül informatikai szakértőnek lenni. Ahhoz nem kell a szerver külső és belső felépítését ismernem, hogy véleményt nyilvánítsak az internetszolgáltatók által kezelt forgalmi adatok rögzítéséről és tárolásáról. Hozzáteszem, hogy elég sok külföldi kollégát ismerek, és úgy látom, a többségük szintén nem a számítástechnika doktora. Németország egyik tartományának adatvédelmi biztosa viszont nagy játékos a ennek, még azt is megteszi, hogy az adatvédelmi ellenőrzés részeként betör más rendszerekbe, vagyis majdhogynem hackerkedik. Azt hiszem, ezt akkor sem teném, ha képes lennék rá.

Éves beszámolóiban egyre határozottabban képviselte azt az álláspontot, hogy az állam fokozatosan kiterjeszti hatalmát az emberek magánéletére, mi-

közben a kormányzat működése egyre inkább átláthatatlanná válik az állampolgárok számára. Ön szerint 2001-ben milyen az információs jogok helyzete Magyarországon, összehasonlítva az adatvédelmi törvény születésének, illetve az ön hivatalba lépésének időszakával?

A magyar adatvédelem szép elismeréseket kap külföldön. Adatvédelmi törvényünk filozófiáját mintának tekintik nemcsak Keleten, hanem sokfelé Nyugaton is. Az Európai Unió az elsők között minősítette Magyarországot adatvédelmi szempontból biztonságos országnak. Büszkeséggel tölt el, hogy a magyar adatvédelmi biztos ajánlásait Új-Zélandtól Kanadáig idézik az ottani kollégák saját szövegeikben. Azonban azt is tudni kell, hogy a mi törvényünk 1992-ben született, míg az Unió irányelvét 1995-ben fogadták el és 1998-ban lépett hatályba. Az adatvédelmi szempontból sokáig elmaradottnak tartott országok, mint például Olaszország, Görögország, Szlovákia, Csehország és Lengyelország, tulajdonképpen az uniós norma nemzeti fordítását fogadták el adatvédelmi törvénynek. Tehát az a sajátos helyzet állt elő, hogy körülöttünk mindenütt az uniós joggal sokkal inkább harmonizáló törvények vannak hatályban. Úgy vélem, hogy az Unió elsősorban nem a magyar törvényt, hanem a gyakorlatot értékelte elismerően.

Minden külföldi dicséret ellenére azt mondom, hogy borzasztó vékony jégen járunk, és sohasem lehetünk biztosak abban, hogy nem szakad be alattunk. Egyre nagyobb feszítő erővel jelenik meg újra és újra a pártállami jogi gondolkodás vagy valami más, ami ugyanolyan avított. Sok politikai döntéshozó meg van győződve arról, hogy ha kigondol valamit, akkor azt akadályok nélkül meg is valósíthatja. Pedig, ha a miniszter álmodik egy szépet, nem biztos, hogy azt másnap meg is lehet csinálni.

A parlament évről évre olyan szektorális törvényeket fogad el, amelyek mint speciális szabályok, az adott területen lerontják az adatvédelmi törvény garanciáit. Ennek következtében ma már a bűnüldözéstől az egészségügyig a lényeges adatkezelési területeken nem az általános törvényt, hanem a speciális szabályozást alkalmazzák. Mi erről a véleménye?

Az adatvédelemmel foglalkozó szakértők közösségében sokan tartják veszélyesnek a szektorális törvényeket, mert lerontják az általános törvényt. Elismerem, hogy ez a veszély létezik. Ugyanakkor az adatvédelmi jogrend fejlettségét bizonyítja az, ha kiterjedt a szektorális adatvédelmi jog. Az egyes részterületeket szabályozó törvények akár radikálisabb jogvédelmet is biztosíthatnak, mint az általános jogsza-

bály. A magyar adatvédelmi törvény kimondja, hogy szabályaitól csak akkor lehet eltérni, ha ez a törvény kifejezetten megengedi. A jogalkotóknak figyelembe kellene venniük ezt a rendelkezést. Bizonyos mértékű jogelvonást elkerülhetetlennek tartok. A titkosszolgálatok működtetése, a titkos információgyűjtés érdekében vissza kell venni az információs önrendelkezési jogból, ellenkező esetben a titkosszolgálatok képtelenek lennének ellátni feladatukat. Nálunk, sajnos, mindig többet vonnak vissza, mint amennyit feltétlenül szükséges lenne. Mégis azt tapasztaltam, hogy a szektorális törvény hiánya rosszabb állapotokat eredményez, mint amikor a szektorális törvény bizonyos koncessziókat ad az adatfeldolgozóknak. Vegyük például a direkt marketinget, vagyis az áruküldő cégeket: Magyarországon 1995-ig nem szabályozta törvény ezt a tevékenységet, ezért az adatvédelmi törvény alapján teljesen jogszerűtlennek minősült. A gyakorlatban azonban élt és virágzott, és a gátlástalanabb direkt marketerek elképesztő dolgokat engedtek meg maguknak. Az 1995 decemberében elfogadott törvény jogszerűvé tette, de – ha talán túl sok jogot biztosított is nekik – egyúttal korlátok közé is szorította az áruküldő cégek adatkezelését. Egyszerűen, a szektorális törvények nélkülözhetetlenek.

Nem vonom kétségbe, hogy szükség van szektorális törvényekre. Azonban úgy látom, hogy a magyar törvényhozás ezeket arra a használja fel, hogy az egyes adatkezelési területeken megszüntesse az általános törvény garanciáit.

Ez csak részben igaz. Például az egészségügyi adatkezelési törvény, néhány bírálható részt leszámítva, nagyon is szabadelvű értékeket fogalmaz meg, és biztosítja a betegek információs önrendelkezési jogát. Nézzünk egy ma még szabályozatlan területet: az internetes kommunikáció szinte teljesen rendezetlen, miközben egyre jobban terjednek például a spamek, vagyis a kéretlen reklámlevelek, üzleti célú e-mailek. A direkt marketinget szabályozó törvény biztosan nem vonatkozik erre a tevékenységre, ezért a spam jogszerű. De ha nem tesszük jogszerűvé, persze erős korlátozásokkal, akkor el fogja önteni az országot. Egy szabadságjogokat korlátozó szektorális törvény is jobb, mint a szabályozatlanság.

A kormányzat ma már nem egy központi adatbázisba gyűjti az információkat az emberekről, hanem arra törekszik, hogy számítástechnikai eszközökkel összekapcsolhassa a fizikailag elkülönült adatbázisokat. Úgy tűnik, hogy az elmúlt évek törvénymódosításai révén megteremtették a jogi alapjait annak, hogy az államhatalom érdemi korlátok nélkül hozzáférjen az egyes adatbázisokban az egyénekről nyilvántartott adatokhoz. Vannak-e hatékony eszközei az adatvédelmi biztosnak arra, hogy megakadályozza ezt a folyamatot?

férjen az egyes adatbázisokban az egyénekről nyilvántartott adatokhoz. Vannak-e hatékony eszközei az adatvédelmi biztosnak arra, hogy megakadályozza ezt a folyamatot?

Itt nincs irigylésre méltó helyzetben a jogvédő. Az egész adatvédelem nem más, mint állandó hátrálás. Az adatvédelmi biztos próbál megkapaszkodni és próbálja megőrizni az elért védelmi szintet, de vagy a technológiai fejlődés, vagy a terjeszkedő államhatalom miatt mindig hátrébb szorul. Annyit tudtam tenni, hogy lassítottam az egyesített adatbázisok létrehozását és az integrált adatbázisokat egyesítő rendszerek kiépítését. Részsikereket értem el, a Központi Adategyeztető és Továbbító Országos Rendszer kiépítését meg tudtuk akadályozni. A határregisztrációs rendszert, amely információs szögesdrótként keríti be az országot, heves tiltakozásom ellenére is létrehozták. Mivel érveim leperogtek a jogalkotókról, 2000 szeptemberében az Alkotmánybírósághoz fordultam. Ez az egy indítványom van a testület előtt, és mind a mai napig nem született róla döntés. A köztisztviselőkről szóló törvény közelmúltbeli módosítása azt eredményezi, hogy a hivatalnokok jelentős része személyes adatain keresztül nagymértékben kiszolgáltatottá válik főnökének. Felhívtam a képviselők figyelmét, hogy aránytalan jogkorlátozást alkalmaznak, a törvény mégis hatályba lépett.

Ebből a nézőpontból, úgy látszik, mindig vesztesre állunk. Ugyanakkor azzal áltattam magam, hogy hangoskodásomnak mégis van valami értelme. Az adatvédelmi biztosnak folyamatosan figyelmeztetnie kell a társadalmat, és a tömeges jogsértések megakadályozása érdekében aktivizmust kell mutatnia. Ezért súlyos, olykor durva támadások értek. Lehet, hogy ritkábban éltem az aktivizmusnak ezzel a formájával, mint amennyiszer szükséges lett volna. Ezt nem tudom megítélni.

Gyakran hangsúlyozta, hogy Magyarországon az emberek érzékenyek személyes adataik védelmére. Nem kell-e tartani attól, hogy az „egyablakos ügyintézés” kényelme, a bűnözés elleni harc és más népszerű célok miatt az emberek elfogadják, hogy egyre több adatukat tartják nyilvántartva, hogy amint kilépnek a lakásukból, mind több helyen kamerák rögzítik minden mozdulatukat?

Úgy látszik, a társadalom kezd elfordulni a jogállami forradalom eszményeitől. Bízom abban, hogy ez nem végleges, talán csak hullámvásárról van szó. Az alkotmányos értékek iránti igényt fenn kell tartani, az igazság mindig terjeszthető, az embereket

mindig meg lehet győzni. Erre törekedtem. Sajnos, el lehet hitetni az emberekkel, hogy a kényelem és a látszólagos biztonság többet ér a szabadságnál.

Milyen jeleit tapasztalta annak, hogy csökken az alkotmányosság tisztelete?

A hivatalok magatartásán látszott a leginkább. Az egyéni panaszügyekben ezt nem érzékeltem, mert hozzám azok fordultak, akik igényelték az adatvédelmet, nem azok, akik sokallották. A munkám egészében azonban nyilvánvaló jelei voltak annak, hogy a jogállami garanciákat sokan felesleges tehernek tartják. Sokkal magabiztosabb lett a bürokrácia, egyre gyakoribbá vált, hogy a köztisztviselő, ha a törvény szabályaira hivatkozva felhívta a főnöke figyelmét arra, hogy utasítása törvénysértő, egy héten belül az utcán volt. Adatvédelmi ügyekben többször is találkozom ilyesmivel. Azt is tapasztaltam, hogy a köztisztviselő tudta, mi volna a jogszerű, az információk jogok szempontjából megnyugtató megoldás, de mégsem azt választotta, mert tisztában volt a vezetők elvárásaival. Nyilvánvalóan a társadalmi állapotokkal függ össze, hogy mindez megtehető. A köztársaság hatóságai részei a magyar társadalomnak.

Az első jelentős, a nyilvánosság előtt sajtó adatvédelmi küzdelmét a lottó-ötös ügyben vívta. Ajánlását, amelyben elmarasztalta a Szerencsejáték Rt.-t és az Objektív című tévéműsor szerkesztőségét az adatvédelem figyelmen kívül hagyása és a nyertes házaspárral készített tudósítás miatt, az érintett kormányzati és televíziós vezetők nem fogadták el, sőt többen még válasza sem méltatták. Ön első jelentésében azt ígérte, hogy az ügynek folytatása lesz, de nem lett. Miért?

A sok hivatalos visszautasítás ellenére jelentős eredménynek tartom, hogy a botrány nem ismétlődött meg. Azóta a Szerencsejáték Rt., a Felügyelet és a sajtó is tiszteletben tartja a játéktitkot. A lottó-ötös ügy utóéletéhez tartozik az is, hogy kezdeményeztem a szektorális törvény módosítását a nyertesek adatvédelmi jogainak biztosítása érdekében. Erre végül is nem került sor, de nem ágáltam miatta, mert az adatvédelmi törvény alapján is védettek a játékosok személyes adatai, és az eset után ezt minden érintett tiszteletben tartotta. Az ügy másik dimenziója, hogy visszafogottan kellett fellépnem, mert a feltárt visszasságok egy része túlmént az adatkezelési kérdéseken. Kiderült, hogy szociológiai értelemben a Szerencsejáték Rt. önmagát felügyeli. Az egyetlen részvény a pénzügyminiszter birtokában van, aki mint tulajdonos, a minisztériumban dolgozó tisztségviselőket jelöli a részvénytársaság irányító tes-

tületeibe, akiket persze az Rt. fizet. Tarthatatlannak tartottam, hogy a tulajdonosi és a felügyelő szerepek nem válnak el határozottan. Az is bebizonyosodott, hogy a jogsérelemnek semmi más oka nem volt, mint a reklámérdek. Mivel a szervezeti kérdések összefüggtek a jogsérelemmel, szóvá tettem a parlament alkotmányügyi bizottságában, de a képviselők rám se hederítettek. Úgy döntöttem, hogy mivel ez nem adatvédelmi probléma, többet nem hozom szóba. Végezetül meg kell említenem, hogy a vizsgálatom során megállapított tényállást a tévések vágtalan felvételét tartalmazó videokazettával tudtam alátámasztani, amelyből egyértelműen kiderült, hogy a nyertes házaspár ragaszkodott az anonimitáshoz. A tévéelnök erről a felvételtől nem volt hajlandó másolatot adni, az írta, hogy a kazettát védett helyen tárolja, ahhoz senki nem férhet hozzá. Majd egyszer csak kaptam egy levelet tőle, amelyben tájékoztatott, hogy a felvételt letörölte. Ezzel a bizonyíték megsemmisült.

Ezt követően számos eset, például a dávodi ügy kapcsán arra kérte a sajtó képviselőit, hogy tartsák tiszteletben az állampolgárok magánéletét. 1999-ben külön ajánlásban foglalkozott a tévétársaságok híradóival és bűnügyi tudósításaival. Látja-e valamiféle jelet annak, hogy a sajtó figyelembe veszi ajánlásait?

Úgy érzem, ajánlásaimnak van hatása, de ezt nem tudom bebizonyítani. Aki bekapcsolja a tévét, kinyit egy újságot vagy belép az internetre, borzasztó tudósításokkal és képekkel szembesülhet. Gondoljunk csak a televíziós sportriporternő esetére. Mégis azt mondom, hogy állandó küzdelmünk nélkül sokkal rosszabb lenne a helyzet. Fellépésem eredménye, hogy a sajtó jobbik része figyelembe veszi a gyanúsítottak és a sértettek személyiségi jogait.

Eloffordult-e, hogy újságíró vagy szerkesztőség azért kereste meg, mert a közlés előtt meg akart győződni arról, nem sérti-e meg az adatvédelmi szabályokat?

Igen. Olykor újságírók kértek konzultációt, és mi mindig rendelkezésre álltunk. Megesett az is, hogy tévéfelvétel bűncselekménnyel gyanúsított szereplője hívott fel bennünket, hogy akadályozzuk meg a tudósítást. Az aznapi adást is le lehetett állítani. Rettenetesen kellett vigyáznom, mert az adatvédelmi biztos nem cenzúrahivatal. Ilyen esetben tájékoztattam a tévécsatorna vezetőjét vagy az adott szerkesztőt, hogy panasszal fordultak hozzám, ezért figyelemmel kísérem a műsorukat, és ha szükségét látom, akkor megteszem az általam helyesnek vélt jogi lépéseket. Mindig tájékoztattam, soha nem írtam elő semmit és nem tiltottam meg semmit.

Konkrét esetekben gyakran lépett fel olyan kiszolgáltatott és előítéletektől sújtott embercsoportok tagjainak védelmében, mint a HIV-pozitívok, a pszichiátriai betegek és a drogfogyasztók. Hogyan fogadták ajánlásait az érintett hatóságok és a közvélemény?

A munkám egyik legfelemelőbb részének tartom ezeknek az embereknek a jogvédelmét. Magyarországon szörnyű előítéletekkel sújtják a homoszexuálisokat, és ezek az előítéletek áttevődnek a HIV-fertőzöttekre. Mégis azt tapasztaltam, hogy az állampolgárok az adott ügyben képesek belátni azt, ha valami méltánytalan és igazságtalan. Tehát lehet általában gyűlölködve beszélni a „buzikról”, a HIV-fertőzöttekről, de egy emberi sorssal, egy emberi drámával szembesülve az egyébként előítéletes személyek is átértik, hogy milyen borzasztó kiszolgáltatottnak lenni, és el tudják fogadni az adatvédelmi biztos ajánlását. A droghasználóknak is mély megvetésben van részük, de az állampolgárok belátják, hogy milyen embertelen, ha drog okozta rosszullét miatt egy háziambulán kivonuló mentősök nem a gyógyítással foglalkoznak, hanem rendőrt küldenek rájuk. Noha utálják a drogosokat, belegondolnak, hogy az ő gyerekeik is odakeveredhet egy ilyen háziambulán, sőt, akár ők maguk is. Ha az adatvédelmi biztos nem beszél másról, csak az ügyről, az adott jogesetről, akkor nagyon nagy esélye van annak, hogy jótékony hatást tud gyakorolni a társadalom gondolkodására.

Térjünk át az információszabadság területére. Nem okozott-e nehézséget, hogy a személyes adatok védelmében vizsgálódhatott a magánszférában, de a közérdekű adatok megismerése érdekében nem?

Az adatvédelmi törvény szerint a közérdekű adatok nyilvánosságát a jogszabályban meghatározott közfeladatot ellátó szervek és személyek kötelesek biztosítani. Egyéni beadványok, panaszok nyomán indult eljárásban ebbe a körbe soroltam például a Magyar Villamos Művek Rt.-t, a Geológiai Szolgálatot, az ORTT-t és a közszolgálati televíziót. Ugyanakkor nem tartoznak ebbe a csoportba többek között a kereskedelmi bankok, a szakszervezetek, az ipari vállalatok. Ha az intézmény közérdekű tevékenységet lát el és közpénzeket használ, akkor köteles biztosítani az információszabadságot. Az adatvédelmi biztosnak arra kell törekednie, hogy elősegítse az állam átláthatóságát, az adófizetők pénzéből működő intézmények nyilvános ellenőrzését.

Az államtól – különböző csatornákon keresztül – közérdekűnek mondott feladatokat ellátó magánintézményekhez is eljuttathat az adófizetők pénze.

Az információszabadság biztosának ekkor is magát az államot kell ellenőriznie, és az állami intézmény birtokában lévő adatok nyilvánosságáért léphet fel. Ha a közintézmény nem titkolja el a közérdekű információkat például üzleti titokra vagy személyiségi jogokra hivatkozva, akkor nem sérül az információszabadság.

Tágabb értelemben közérdekű adatnak tekinthetők például a környezetvédelemre, élelmiszerhigiéniára vonatkozó információk is. Ipari üzemektől, élelmiszergyáraktól is lenne mit kérdezni.

Nem vagyok meggyőződve arról, hogy helyes volna magánszervezetektől közérdekű adatokat követelni. Köznyelvi értelemben közérdek fűződik az ilyen adatok megismeréséhez, de ennek kevés köze van az állam átláthatóságához. Talán új jogi kategóriákat kellene bevezetni. Másképp ítélem meg, ha az ilyen adatok állami szervek vagy közfeladatot ellátó egyéb szervek birtokában vannak. A környezetvédelemmel foglalkozó hatóságoknál fellelhető információkat abban az esetben is nyilvánosnak tekintettem, ha magánintézményekre vonatkoztak. Ha azonban valaki egy dohánygyártól kíván tájékoztatást kapni a rákkeltő anyagokról, akkor az információk jogok biztosára nem tud segíteni, bár elismerem, hogy közérdek fűződik az egészséget veszélyeztető anyagok és eljárások megismeréséhez. A közelmúltban vetődött fel, hogy létre kellene hozni a jövő nemzedékek ombudsmanjának intézményét. Szerintem a dohánygyárakkal és a csirkefarmokkal neki kellene foglalkoznia. Az információk jogok biztosára a csirkefarmokra vonatkozó adatok közül csak azoknak a nyilvánosságra hozataláért léphet fel, amelyek az állam ellenőrző szerveinél halmozódtak fel. Sem a dohánygyár, sem a csirkegyár, sem a génmanipulált gabona előállítója nem lát el közfeladatot. Amíg nincs erre szakosított ombudsman, addig tessék a Védegylet felé fordulni.

Az információszabadságot kiterjesztően értelmezte, amikor kimondta, hogy az egykori Ellenzéki Kerekasztal üléseinek dokumentumai közérdekű adatok. Elsősorban az ön ajánlásának köszönhető, hogy bárki megismerheti ezeket az iratokat A rendszerváltás forгатókönyve című könyvből és CD-ről. Az ajánlás ugyanakkor meghagyta az elvi lehetőséget annak, hogy bármelyik résztvevő megtiltja az általa mondottak nyilvánosságra hozatalát. Erre szerencsére nem került sor, de a kérdés mégis az, hogy ha közérdekű adatról van szó, akkor miért lehet megtiltani a publikálást.

Szerintem az Ellenzéki Kerekasztal dokumentumairól szóló ajánlásom alkotmányosan igazolható. Szabad György megfogalmazását éreztem találónak, aki azt írta, hogy a Kerekasztal célja a hiányzó közjog visszaállítása volt. Ez alapján valóban némi aktivizmussal jutottam arra a megállapításra, hogy az EKA pártkezdeményekből állt, és résztvevői az új alkotmány létrehozásán dolgoztak, ezért dokumentumai közérdekű adatok. A Kerekasztal egész intézménye közjogilag megragadhatatlan, hiszen működése idején nem létezett alkotmányos közjog, nekem mégis az alapján kellett megítélnem. Másképpen fogalmazva: az ott elhangzottakat a rendszerváltás történeti alkotmányának tekintetem. Érdekes, hogy álláspontomat a jegyzőkönyvek publikálását ellenző egykori résztvevők is elfogadták. Ugyanakkor az ülések nem a nyilvánosság előtt zajlottak, és elhangozhattak olyan személyes megjegyzések, amelyeket az érintett nem tenne szélesebb közönség előtt. Ajánlásom csak a személyes közlésekkel kapcsolatban tartja elfogadhatónak, hogy a résztvevők megtiltsák a nyilvános közlést. Személyes összeszólalkozások, sértő jelzős szerkezetek kihagyását indokolhatónak tartottam. Azonban ismereteim szerint senki nem kérte a szövegek meghúzását.

Úgy tűnik, Magyarországon elmarad az „információs kárpótlás”. A kommunista rendszer titkosszolgálatainak iratait részben megsemmisítették, a megmaradt dokumentumok nagy részét ma is az állam titkának tekintik, és csak elenyésző részük vált hozzáférhetővé. Az 1994-ben elfogadott törvény az egykori Állambiztonsági Szolgálat utódszerveinek érdekeit védi, figyelmen kívül hagyja az áldozatok információs önrendelkezési jogát, és minden állampolgár jogát a történelmi múlt megismeréséhez. Ön a Történelmi Hivatal létrejötte előtt és azt követően is vizsgálta ezt a kérdést. Sikerült-e eredményt elérnie?

A legutóbbi törvénymódosításnál néhány ajánlást figyelembe vették. Sajnos, csak a jogi szabályozás finomítására volt mód. Nem az adatvédelmi biztos hivatalán múltott, hogy nem történt meg a radikálisabb információs kárpótlás. Számos javaslatot fogalmaztam meg, például alapvető követelménynek tartottam, hogy független szervezet vizsgálja felül, mit őriznek meg az utód titkosszolgálatok, és mit adnak át a Történelmi Hivatalnak. Lényegesebb ajánlásaimat szinte kivétel nélkül elvetették.

Mi a magyarázata, hogy a múlt rendszertől örökölt titkosszolgálat érdekei érvényesültek az alkotmányos jogokkal szemben?

Politikai feltételezésekbe kellene bocsátkoznom, de erre nem vállalkozom. Azt tudom mondani, hogy nem vagyok meglepve. Tanulságos, hogy a volt kommunista országokban sehol sem találtak megnyugtató megoldást. A német példa, a Gauck intézet felállítása az egyetlen kivétel, bár ismereteim szerint eleinte a német társadalomban az sem aratott osztatlan elismerést. Az információs kárpótlás terén egyszerűen nem képzelhető el hibátlan megoldás. Sovány vigasz, mégis azt lehet mondani, hogy alakulhatott volna ennél is rosszabbul. Soha nem becsültem le a titkosszolgálati iratok ügyét, de egy idő után teljesen fásultnak és tehetetlennek éreztem magam. Ezért igyekeztem az új kihívásokra összpontosítani; annak nincs értelme, hogy az adatvédelmi biztos vég nélkül ismétlegesse álláspontját.

Az adatvédelem és az információs szabadság határait a közszereplők esetében a legnehezebb meghúzni. 1995-ben az alkotmányra és az alkotmánybírói jogra hivatkozva közérdekű adatnak minősítette a Magyar Televízió elnökének fizetését. Ezzel szemben 1998-ban úgy foglalt állást, hogy a kormánytagok jutalmazására kifizetett pénz csak összesített formában ismerhető meg, az egyes miniszterek jutalmá már nem. Úgy vélem, a két álláspont ellentmond egymásnak.

Szerintem nem mond ellent. Abból indultam ki, hogy a kormánytagok fizetése és a köztvévő elnökének fizetése is közérdekű adat, és ugyanezt állapítottam meg a Nemzeti Bank elnökének fizetéséről is. A köztvévő és a Nemzeti Bank elnöke egy meghatározott személy, ezzel szemben miniszterből több van. A célnak az állam átláthatóságát tartom, ennek érdekében az adófizetőknek joguk van tudni, mennyi pénzt költenek a miniszterek javadalmazására, az egyes miniszterekre jutó összegnek nincs nagy jelentősége. Egyébként az összesített adatból következtetni lehet az egyes miniszterek jutalmára.

De lehet, hogy téves következtetésre jutunk, mert egyáltalán nem biztos, hogy minden miniszter ugyanannyi jutalmat kap.

Úgy tudom, nincsen nagy különbség a miniszterek jutalmazásában. A szellős magyar adatvédelmi szabályozás lehetővé tesz olyan jogértelmezést is, hogy minden miniszternek fillérre pontosan be kell számolnia javadalmazásáról, és a miniszterelnöknek meg kell indokolnia, miért adott az egyik miniszternek többet, mint a másiknak. Az adott ügyben, az állam átláthatóságát szem előtt tartva, elfogadhatónak tartottam, ha a jutalmazásra költött összeget nyilván-

nosságra hozzák. Megjegyzem, egy jogászprofesszor barátom a közelmúltban Mexikóban vett részt tudományos tanácskozáson, ahol megemlíttette ajánlásomat. Másnap az ottani újságok nagy szenzációként hozták, hogy Magyarországon a miniszterek havi fizetése közérdekű adat.

Az államilag pénzelt Postabank VIP-hiteleiével kapcsolatos ügyben úgy foglalt állást, hogy a jogszabályok nem teszik lehetővé a kedvezményes hitelben részesített közszereplők adatainak nyilvánosságra hozatalát.

A hitelintézeti törvény szabálya alapján ezek az adatok titkosak. Rendes körülmények között nem közügy, hogy egy bank miért szponzorál vízilabdázókat és színészeket. Ez a bank tulajdonosaira, menedzsmentjére és esetleg a betétesekre tartozik. Azaz a jog nem tud mit kezdeni, ha a bank nem banki jelleggel működik. Nehéz jogértelmezési kérdés, hogy a bank felett felügyeletet vagy politikai befolyást gyakorló személyek számára nyújtott kedvezményes szolgáltatások adatai közérdekűnek minősíthetők-e. Hiszen itt azt kell eldönteni, hogy személyes vagy közérdekű adatokról van-e szó. A bank felügyeletében befolyással rendelkezők kedvezményeit nem kellene magánügyként kezelni.

A magánszemélyekkel azonos védelmet élveznek azok a közszereplők, akik nem gyakorolnak közhatalmat és nem részesei a száken vett politikai életnek? A sportolók, színészek, egyházi vezetők, újságírók személyes adatait ugyanúgy kell megítélni, mint azokét, akik nem lépnek a nyilvánosság elé?

A híres színésznő, a szívátültetést végző orvosprofesszor, a nagyon gazdag emberek élete a nyilvánosság előtt zajlik. Az adatvédelmi törvény kimondja, hogy a közszereplés során közölt adatok és a nyilvánosságra hozatal céljából átadott adatok nem védettek. Tehát, ha a színésznő nagy templomi esküvőt tart és meghív ötszáz vendéget, akkor arról a tévé beszámolhat. Ha a színésznő a bulvárlapnak házassága válságáról és új barátjáról beszél, akkor ezek az adatok később szabadon közzétehetők. Ám amikor lesifotósok üldözik a hírességet, akkor már ő is védelmet élvez.

A magas társadalmi státusz bizonyos kötelezettségekkel is együtt jár. Magyarországon a gazdagok igyekeznek elbújni a nyilvánosság elől. Sok országban a vagyonos emberek példamutató módon vesznek részt a közélet formálásában, felelősséget éreznek a társadalomért. Sok helyütt nyilvánosságra hozzák a leggazdagabb emberek listáját. Erre a magyar jog ma nem ad lehetőséget, és az adatvédelmi törvény nem tesz

megfelelő különbséget a közszereplő és az átlagember között. Azt hiszem, a bírói jogalkalmazásnak nagy szerepe lehetne a határok meghúzásában.

1995-ben bekerült az adatvédelmi törvénybe egy rendelkezés, amely szerint a belső használatra készült, valamint a döntéselőkészítéssel összefüggő adatok harminc évig nem nyilvánosak. Az adott intézmény vezetője a dokumentum tartalmától függetlenül, kénye-kedve szerint dönthet a korlátozás feloldásáról. Erre a szabályra hivatkoznak a minisztériumok, amikor megtagadják törvénytervezetek és az azokkal összefüggő szakértői vélemények kiadását. Ön szerint a törvénykezdeményezések mikortól nyilvánosak?

Az utolsó éves jelentésben bíráltam ezt a szabályt. Egyes minisztériumok kiadják terveiket, mások viszont vagy megtagadják, vagy kiadják ugyan, de ráírják, hogy „nem nyilvános”, „bizalmas”, és ezzel megakadályozzák, hogy a dokumentum nyilvánosan megvitatható legyen. Álláspontom szerint nincs más megoldás, törvénymódosítással kell elérni, hogy a törvénytervezetek, talán a tárcaközi egyeztetés után, nyilvánosságra kerülhessenek. A belső használatú és a döntéselőkészítő iratokra vonatkozó szabály abszurd, mert a védelmi idő hosszabb, mint a szolgálati titok esetében. Szerintem a döntés megszületése után nem beszélhetünk döntéselőkészítő iratról. Emellett a döntéselőkészítő, belső használatú iratokra vonatkozó titok – szemben a szolgálati titokkal – csak pseudo titok, mivel megsértésének nincs szankciója. Aki nyilvánosságra hozza, nem büntethető.

De azt a hivatalnokot, aki kiadja az iratot, fegyelmi felelősségre vonhatják.

Őt igen, de ő sem tartozik büntetőjogi felelősséggel. A szabályozás legnagyobb hibája, hogy visszaélésekre ad alkalmat. Azt tapasztaltam, mindenre rá lehet fogni, hogy belső használatú vagy döntéselőkészítő irat. Természetesen a közigazgatási szervek működése ellehetetlenülne, ha az összes dokumentum azonnal felkerülne az internetre. A pénzügyminisztérium valamennyi adótervét nyilván nem kell közkinccsé tenni, hiszen ezek jó része nem is vehető komolyan. Ezért mondom, hogy a törvényben pontosan meg kell határozni a jogi fogalmakat, fel kell sorolni, milyen érdekek védelmében korlátozható a nyilvánosság, és meg kell nevezni a kivételeket is. A mai szabályok szinte semmiféle eligazítást nem adnak, ezért nem lennének szívesen annak a bírónak a helyében, akinek döntéselőkészítő iratok kiadásának megtagadása miatt indult perben kellene ítéletet hoznia.

Az elmondottakból úgy tűnik, azoknak van igazuk, akik szerint az adatvédelmi törvény néhány paragrafusa nem elégséges az információszabadság biztosításához. A rendszerváltás első éveiben kivételes alkalom lett volna arra, hogy a parlament egy igazi Freedom of Information törvényt fogadjon el, amely részletes szabályokat tartalmaz, és nem teszi lehetővé, hogy később államtitokra, üzleti titokra és más titkokra hivatkozva megakadályozzák a közügyek megismerését.

Ezzel nem értek egyet. A mi adatvédelmi törvényünket tekinthetjük Freedom of Information törvénynek. Kétségtelen, hogy a jogszabály kevés paragrafusból áll, de én nagyon is híve vagyok a levegős, nagyvonalú szabályozásnak. Az adatvédelmi törvény nem foglalkozik az információszabadság és a banktitok, illetve az üzleti titok konfliktusával. Logikus következtetés lehet akár az is, hogy emiatt az összes, banktitkot és üzleti titkot említő törvény ellentétben áll az adatvédelmi törvénnyel azokban az esetekben, amikor állami szerv birtokában vannak ezek az adatok.

Nehézséget okoz az is, hogy a személyes adat versus információszabadság kérdésben a magyar jog nem igazodik következetesen az adatvédelmi törvényhez, amely szerint egy adat vagy személyes, vagy közérdekű, közös halmaz nincs. Tehát nem lehet azt mondani, hogy bizonyos emberek személyes adatai egyben közérdekű adatok is, csak azt lehet mondani, hogy azok nem személyes, hanem közérdekű adatok. Ezzel szemben például a köztisztviselőkről szóló törvény kimondja, hogy a köztisztviselők bizonyos adatai egyúttal közérdekűek is. Másfelől, az Alkotmánybíróság egyik döntése a jogállam értékrendjével ellentétes magatartást tanúsító korábbi pártállami korifeusok egyes személyes adatait közérdekű adatnak nyilvánította. Ezen a téren szükség volna arra, hogy a törvényhozók pontosítsák a fogalmakat és tegyék logikailag zárttá a szabályozást. Szerintem az említett hiányosságok sem indokolják átfogó információszabadság törvény elfogadását, hiszen ezzel most is rendelkezünk, az új jogszabály pedig biztosan rosszabb lenne a mostaninál. Ugyanakkor több ajánlásomban is hangsúlyoztam, hogy szükségesnek tartok egy elektronikus információszabadság törvényt, illetve legalább azt, hogy az adatvédelmi törvényt egészítsék ki az elektronikus információszabadság szabályaival.

A közérdekű adatok megismeréséhez való jog sérelmet szenved, amikor a kormányzat – megfélemlítési céllal – büntetőjogi eszközöket alkalmaz újságírókkal szemben. Ön a hat év alatt egyszer sem tett feljelentést köz-

érdekű adatok eltitkolása vagy személyes adatokkal való visszaélés miatt. Nem találkozott ilyen súlyú jogsértéssel?

Jó néhány esetben éreztem úgy, hogy büntető feljelentést kellene tennem, de soha nem tettem meg. Egyrészt, az ombudsman szerepével nem teljesen egyezik a feljelentősi. Másrészt, és ez súlyosabban esik latba, a Büntető törvénykönyv képtelen szabályokat tartalmaz. Például: szabadságvesztéssel lehet büntetni azt az adatkezelőt, aki nem jelentkezik be az adatvédelmi nyilvántartásba. Ezt az egy büntető normát alkalmazva meg lehetne tölteni a magyar börtönök felét. Nagyon helytelenítem, ha valaki közérdekű adatot eltitkol, de a beszélgetés során is említettük, hogy számos eset a nehezen megítélhető szürke sávba tartozik. Amikor én is csak hosszú fejtegetés után jutottam arra a megállapításra, hogy egy adat közérdekű, akkor nem szaladhattam a rendőrségre, hogy indítsanak büntetőeljárást. Ma a személyes és a közérdekű adatokkal kapcsolatban újszólván minden szándékos jogsértés büntetőjogilag értékelhető, ezért valamennyi, jogsértést megállapító vizsgálatom végén büntetőeljárást kezdeményezhettem volna. Erkölcsileg nem éreztem magam feljogosítva arra, hogy valamiféle igazságérzet alapján kiváltszak egy-két esetet az évi több százból, amelyben büntető szankciót indítványozok. Mivel nyilvánvalóvá vált, hogy a büntetőjogi fenyegetettség elfogadhatatlanul széles kört érint, az igazságügyi miniszternél kezdeményeztem a Btk. módosítását. A kriminalizálási szint emelését javasoltam annak érdekében, hogy lehessen alkalmazni a büntető jogszabályokat. Ha érvényesülne a büntetőjog ultima ratio szerepe, akkor az adatvédelmi biztos is könnyebb helyzetben volna, mert nem az igazságérzetén múlna, hogy tesz-e feljelentést vagy nem.

A kérdésben említette a kormányzat megfélemlítő fellépéseit az újságírókkal szemben. Ezzel függ össze, hogy büntetőeljárást nem kezdeményeztem, viszont már többször is elhárítottam újságírók feje fölül.

A Kriminális esetére gondol?

Arra, és a vízlépcső-szerződés ügyére. Az előző kormány büntetőeljárást kezdeményezett a dunai vízlépcsővel kapcsolatos „titkos” magyar–szlovák szerződéstervezetet nyilvánosságra hozó napilap főszerkesztője ellen. Ajánlásomban megállapítottam, hogy a publikált dokumentum államtitokká minősítése törvényesen nem történt meg. Ebből következően a szerkesztőt nem lehetett felelősségre vonni államtitoksértésért. A Kriminális című hetilap főszer-

kesztője ellen azért lépett fel a rendőrség, mert lapjában a politikusok titkos megfigyeléséről szóló nyilvános politikai vitával kapcsolatos dokumentumokat közölt. Ebben az esetben is olyan ajánlást fogalmaztam meg, amelyből az következik, hogy nem történt államtitokértés. Tehát volt közöm büntetőeljáráshoz, de nem annak elindítójaként, hanem elhárítójaként szerepeltem.

Hogyan ítéli meg azokat a – gyakran sértegetéseket sem nélkülöző – vitákat, amelyeket politikusokkal, vezető köztszöviselekkel folytatott egy-egy ügyben? Az első időkből a lottó-ötös ügye mellett a Xénia Láz Egyesület adatgyűjtése jut eszembe, 1999-ben a Kriminális ügye kapcsán a belügyminiszterrel egymás fejéhez vágták, hogy a „szocialista jogtudományt” képviselik, az utolsó hónapokban a rendőrök által végzett népszámlálás és az Országimázs Központ birtokába került személyes adatok miatt került szembe nyilvánosan a kormányzattal.

Soha nem tértem ki az összeütközések elől, és ha egyáltalán valamit jól tettem, ezt nagyon. Lehet, hogy nálunk élesebbek, indulatosabbak, jogi érvanyagukban szegényesebbek a viták, mint máshol, de a politikusok és az adatvédelmi biztos közötti szóváltásokat mindenhol természetesnek tekintik. A botrányok sorát tudom felidézni a határainkon túlról, például Hollandiából, Izlandról, Kanadából. Nemrég az egyik német tartományban az adatvédelmi biztos és az igazságügyi miniszter között kemény összeütközésre került sor, mert a miniszter véletlenül az egyik aktában hagyott egy cédulát, amelynek tartalmát a biztos nyilvánosságra hozta. A miniszternek mennie kellett, az adatvédelmi biztos ellen pedig eljárás indult.

Nem tudom elfogadni ezt a rettenetes kelet-európai kishitúséget és szolgálalkúséget. Soha nem bújtam be politikusok hóna alá, és sohasem kilincseltem senkinél, ahogyan mások megteszik. Az alkotmányosság velejárája a konfliktus. Emlékezzünk vissza az első Alkotmánybíróság és a végrehajtó, illetve a törvényhozó hatalom közötti éles szembenállásokra. Ehhez hasonlónak tekintem az adatvédelmi biztos és a végrehajtó hatalom közötti vitákat. Meggyőződésem, hogy az a rendellenes, ha megszűnnek ezek az ellentétek.

A belügyminiszterrel és politikai államtitkárával tényleg komoly összeütközéseim voltak, de jó néhány ügyben elfogadták az álláspontomat. A velük folytatott nyilvános vitákat mindig hasznosnak tartottam, ezekben még némi kölcsönös megbecsülés is megnyilvánult. Azokat a szócsatákat nem tudtam elfogadni, amelyeket az alkotmányügyi bizottság elnökével kellett folytatnom. Ő kétségbe vonta, hogy jo-

gom van adatvédelmi szempontból ellenőrizni a magángazdaságot, azt állította, hogy az általános hatáskörű ombudsman a főnököm, úgy vélte, nem kezdeményezhetek fegyelmi eljárást. Csupa olyan felvetés, amely nyilvánvalóan alaptalan, és amelynek valótlanságát egy jogásznak tudnia kell. Számomra az volt a legelkeserítőbb ebben a nyilvános vitában, hogy a közönség tagjainak, mivel természetesen nem ismerték a paragrafusokat, az alapján kellett véleményt formálniuk, hogy melyikünk tűnik hitelesebbnek. Mintha ketten bementünk volna egy szobába, ahol négy szék és két ágy található, és amikor kijövünk, én azt mondom, hogy négy széket és két ágyat láttunk, mire ő azt állítja, hogy egy széket, két asztalt és egy matracot.

Hogyan élte meg éves parlamenti meghallgatásainak fokozatosan romló hangulatát? Ezeket kezdetben nagy sajtófigyelem kísérte, és a képviselők alapvetően támogatták tevékenységét, az utóbbi egy-két évben már heves támadások érték, idén pedig az alkotmányügyi bizottság ülésén a beszámoló közben a képviselők mobiltelefonálgattak.

Atavalyi parlamenti meghallgatásomon néhány bizottságban előfordult, hogy a kormánypárti képviselők tüntetően hallgattak. Idén nyolc bizottságba mentem el, s többségükben teljesen értelmes vita zajlott. Az informatikai bizottságban rendkívül élvezetes és tárgyyszerű megbeszélésen vettem részt, kedvező benyomásokkal távoztam az egészségügyi bizottság üléséről is. Az emberi jogi bizottsággal folyamatosan jó kapcsolatban voltam. Az alkotmányügyi bizottság az egyetlen kivétel, ahol ebben a ciklusban rendszerint meddő vitákkal vagy feszült unalommal telt el a meghallgatásom.

Nem érzékelt semmiféle változást a politikusok hozzáállásában?

Nagyon nehéz úgy ez. Nem is tudom, hogyan válaszoljak. Amikor létrejött az ombudsman intézménye és megválasztották az első biztosokat, akkor a parlament szeretett bennünket. Olyanok voltunk, mint egy új játékszer a gyermeknek. Mindig azt az álláspontot képviseltem, hogy az ombudsman nemcsak általában az államért, hanem magáért a parlamentért is sokat tehet, mert növelni tudja legitimációs bázisát. A modern tömegdemokráciában az Országgyűlés és a kormányzat egy hatalmi egység, mert a parlamenti többséget uralja a kormány. Az ombudsman hozzájárulhat ahhoz, hogy a parlament időnként önálló hatalmi tényezőként jelenjen meg, amikor a képviselők félreteszik pártho-

vatartozásukat. A parlament nyilván nem arra való, hogy a költségvetési törvény elfogadásakor nagy muszklikat mutasson a kormánynak, ebben ne reménykedjen senki. De a parlament egyes emberi jogi esetekben a kormány tekintélyének sérelme nélkül megjelenhetne önálló hatalmi tényezőként. Például akkor, amikor arról van szó, hogy az önkéntes AIDS-teszt lehet-e névtelen, vagy hogy a pedagógus feljelentheti-e a rendőrségen azt a drogfogyasztó diákját, aki súlyos helyzetében szeretettel és tisztelettel tanácsért fordul hozzá. Vagy ha nyilvánvalóvá válik, hogy a Pénzügyminisztériumban csak teljesen zagyva normaszöveget képesek előállítani. Az ombudsman ilyen ügyekben a képviselők segítségére lehet. Biztos vagyok abban, hogy amikor a politikusok elhárítják az ilyen fajta támogatást, akkor nem az érdekeik szerint cselekszenek. Minden tisztességes politikai cél megvalósítható olyan eszközökkel, amelyek megfelelnek az információs jogok támasztotta követelményeknek. Nem származik haszon abból, ha megsértik ezeket a jogokat, politikai haszon semmiképpen. Néha azt kellett tapasztalnom, hogy a képviselők többsége nem igényelte az adatvédelmi biztos segítségét.

Lapunk közli Sólyom László tanulmányát, aki szerint az adatvédelmi biztos éves beszámolóit tartalmazó köteteknek a magyar alkotmányjog forrásai között a helyük. Oszlja-e Sólyom optimizmusát?

Nagyon-nagyon megtisztelő ez a vélemény, amelyet nyilván nem szó szerint kell érteni. Sólyom László biztosan nem arra gondol, hogy az adatvédelmi ombudsman ajánlásai az Alkotmánybíróság határozatait tartalmazó kötetekhez hasonló jogforrássá válhatnak.

Szerintem Sólyom arra utalt, hogy az alkotmányos kultúra részévé kell válniuk.

Boldog lennék, ha így lenne. Azt sem tagadom, az adatvédelmi biztosként az egyik legfőbb törekvésem az volt, hogy hozzájáruljak az alkotmányos szemlélet, az emberi jogi kultúra terjesztéséhez. Az még nyitott kérdés, hogy ezek a kötetek a jövőben hatással lesznek-e a magyar jogi gondolkodásra. Az azonban nyilvánvaló, hogy ezt a hat évet nem lehet meg nem történné tenni. Teológiai igazság, hogy noha az Úris-ten mindenható – ha akarna, még szaxofonozni is tudna –, a megtörténtet ő sem teheti meg nem történné.